

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 16

ISSN 1303-5231

**DICLE ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

HAKEMLİ DERGİ

CİLT: VIII

SAYI: II

DIYARBAKIR-2006

ÖLÜMÜNÜN 15. YILINDA HİKMET TANYU VE DİNLER TARİHİNDEKİ YERİ

M. Hadi TEZOKUR*

“On the 15.th Death Anniversary of Hikmet Tanyu and His
Place in The History of Religions”

Abstract

Hikmet Tanyu was born in Ankara on January 9, 1918. Hikmet was his first name. The word Hikmet means wisdom, philosophy and indeed he was great philosophy in his work area. He was in first doctor in The History of Religion in Turkey. In this article Hikmet Tanyu and his biography and his ideas was examined.

Key Words: Hikmet Tanyu, Dinler Tarihi, İslam, Türk...

A. HAYATI:

Mücadelelerle geçmiş bir yaşam 9 Ocak 1918'de Kayseri eşrafından asker emeklisi Mehmet Nuri Bey ile Kafkasyalı Fahriye Hanımefendinin çocukları olarak Ankara'da dünyaya geldi. Babasının erken vefatı ile zorlu bir yaşam sürdü. 1947-48 Öğretim yılında Ankara Üniversitesi D.T.C.Fakültesi Felsefe Bölümünden mezun olup çeşitli yerlerde öğretmenlik görevleri yaptı. Nihayet Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Dinler Tarihi asistanı oldu. "Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri" adlı teziyle, 1959'da, **Türkiye'de ilk Dinler Tarihi Doktoru** unvanını almıştır. 1960 yılında Fakülte tarafından bir müddet Almanya'ya; 1962-1963 yıllarında ise İsrail'e gönderildi. "Türkler'de Taşla ilgili inançlar" adlı teziyle, 1966 yılında, Doçent oldu. 1968 yılından 1982 yılına kadar Dinler Tarihi Kürsüsü Başkanlığı görevini yürüttü. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki görevi yanında, 1966-1996 yılları arasında, Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü'nde Mukayeseli Dinler Tarihi dersi verdi. 1971-1972 yıllarında Almanya, İngiltere ve Fransa'da sahasıyla ilgili inceleme ve araştırmalarda bulundu. "Yehova Şahitleri" isimli çalışmasıyla 1973 yılında, Profesör oldu. Prof. Dr. Hikmet Tanyu, 1977-1980 yılları arasında, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dekanlığı görevini yürüttü. Dekanlığı sırasında Fakülte'den bir grup arkadaşıyla, 1979

* Yrd. Doç. Dr. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. htezokur@hotmail.com

yılında Rusya ve Türk Cumhuriyetlerine araştırma-inceleme seyahati yaptı. 1982 yılında, Dinler Tarihi Anabilim Dalı Başkanı olarak görev yaparken, yaş haddinden emekliye ayrıldı. Almanca, İngilizce ve İbranice bilen Tanyu, Fakülte'den emekli olduktan sonra da ilmî çalışmalarla alâkasını kesmedi. "*Nuh'un Gemisi (Ağrı Dağı) Ermeniler-Bütün Olayların İçyüzü*" ile "*İslâm Dîninin Düşmanları ve Allah'a İnananlar*" adlı iki kitabı yayına sundu. Altı cilt olarak düşündüğü Dinler Tarihi kitabı için çalışmalarını sürdürdü. Bu arada haftalık Yeni Düşünce gazetesinde de makaleler yazdı. Hocaların Hocası Hikmet Tanyu, 11 Şubat 1992 tarihinde kalp rahatsızlığı sonucu, 77 yaşında, Hakk'ın rahmetine kavuştu. İlim ve fikir dünyamızın bu büyük insanı, sıkıntı ve meşakkatlerle dolu hayatının tamamını Türk Milletine, Türkiye'ye, Türk Dünyasına ve İslâm Dini'ne hizmete harcamıştı.¹

B. KİŞİLİĞİ:

Merhumun kişiliğine gelince O, çok munis bir insandı. Hususi hayatında, günlük hayatında munis insandı, sade insandı, mütevazı insandı, yumuşak insandı, uyumlu insandı ve buna mümasil birçok benzer vasıfları yan yana getirip sıralamak mümkündü. Ama, davasında kaya gibi, granit gibi sert bir insandı.²

İslâm ahlâkının ilkeleri arasında adalet vardır, doğruluk vardır, şecaat vardır, yani yiğitlik vardır, bir de hikmet vardır. Hikmet Bey merhum, ismiyle müsemma. Hikmet, akıl, şeref, ince marifet, varlığın hikmetini düşünmek, bir de ilmiyle amel etmek anlamınadır; düşüncesine uygun hareket eden, ahlâklı insan anlamınadır, sağduyulu insan demektir. Hikmet Bey, hayatı boyunca da bu tutarlılığı göstermiştir. Çok iyi bir örnek olmuştur öğrencileri için. Onun, Türk kültürü hakkındaki mütefekkirane görüşleri, bugün gerçekleşiyor. Bütün milletlerin temadisinin, varlığının asıl kültür unsurlarında olduğunu o her zaman vurgulamıştır.³

Düşmanları karşısında çok sert, dostlarına ve kendine yakın olanlara karşı çok yumuşaktı. Hayatında hep başı dik, alını açık olmuş ve kimsenin karşısında eğilmemişti. Şahsı ile ilgili meselelerde çok

¹ Abdurrahman Küçük, "Prof. Dr. Hikmet Tanyu'nun Hayatı, Eserleri ve Fikirleri"; Dinler Tarihi Araştırmaları-I (Sempozyum:08-09 Kasım 1996, Ankara), Dinler Tarihi Derneği Yayınları/1; Ankara, 1998, s. 43.

² Dinler Tarihi Araştırmaları-I (Sempozyum:08-09 Kasım 1996, Ankara), Dinler Tarihi Derneği Yayınları/1; Ankara, 1998; M. Kafalı'dan naklen; s. 18.

³ Dinler Tarihi Araştırmaları- Age. İ. Agâh Çubukcu'dan naklen; s. 20.

yumuşak, millî meselelerde çok sert ve tavizsizdi.⁴ Beraber çalışmak istediği insanlarda aradığı özelliklerle kendi şahsiyetinin ipuçlarını da vermekteydi: 1 - Şahsiyet, 2- Hayat tecrübesi, gerçekleri görebilmek ve gerçek hayatı bilmek, 3- Çalışkanlık, 4- Dinî ve millî değerlere saygı ve bağlılık. İlmî konularda, ilmî ahlaka bağlıydı. Nereden bir şey almışsa, onu mutlaka zikrederdi. Bilgiye önem verirdi, metodu ikinci planda görürdü. Şahsî münasebetlerinde bu kadar hoşgörülü, çok müşfik ve yumuşak görünüşlü olan Hikmet Tanyu Hocamız, Türk Milleti'nin millî meselelerinde, İslâm ve Türklükle ilgili konularında, tavizsizdi. Bu konularda zararlı gördüğü fikir ve eylem karşısında, tabir caizse, "Aslan misali" kükremiştir.

11. 02. 1992 Perşembe günü vefat edip Cuma günü toprağa verilen Muazzez İnsan Hikmet Tanyu'yu, 15. ölüm yıldönümünde rahmet ve minnetle anarken günümüzde kendisi gibi insanlara ve Onun idealist düşüncesine ne kadar ihtiyacımız olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Dinler Tarihinde tarih felsefesinin ağırlığı içinde çalışmalarını sürdüren ve geniş dinler tarihi alanını tarihimizle uzlaştırıp yeni bir düşünce ve yeni bir idealizmle ortaya çıkmış olan Tanyu Hocamız girdiği her derste öğrencilerinin kafalarında yeni şimşeklerin çakmasına neden olan müthiş bir müteharrik güce sahipti. Türklerin dini tarihçesi üzerinde yapmış olduğu araştırmalar sonucunda hem Şamanizm'in bir din olmadığını hem de Türklerin dini tarihinde Şamanizm'in bir din olarak yer almadığını ortaya koymuş olması bunun bir örneğidir. Ulusalcılığı evrenselleştirerek paralellik çizen bir ileri görüşlülüğe sahipti. Biruni'nin Türk olduğu düşüncesi ile hareket ederek dinler tarihi açısından çalışılmasında büyük yarar olduğunu ifade etmesi ve o büyük bilgiye sahip çıkılmasını istemesi bu ileri görüşlülüğünün bir göstergesidir.⁵

Hikmet Tanyu'nun hayatına çeşitli dergi ve gazetelerde yazdığı ilmi ve siyasi yazıları, kongrelerde sunduğu birçok sayıda makaleleri ve İslâm Ansiklopedisi ile Türk Ansiklopedisi'nde Dinler Tarihi konularıyla ilgili yazmış olduğu ansiklopedi maddelerini de sığdırmıştır. Onun Dinler Tarihi ile ilgili eserlerinde deskriptif, fenomenolojik, karşılaştırma ve filolojik metotları başarılı bir biçimde

⁴ Dinler Tarihi Araştırmaları- Age. s. 43. A. Küçük'ten nakil: Merhum Hikmet Tanyu, yaptıklarının ve yazdıklarının neticesine de katlanırdı. Millî dava bildiği konuda yaptıkları ve yazdıklarından pişmanlık duymazdı. 1944 yılında "İrkçılık-Turancılık" adı ile meşhur olmuş olaylarda tutuklanması, özlük dosyasına da işlenmişti. Bunun hem Emniyetteki, hem de Rektörlükteki dosyasından çıkarılması istendiğinde şiddetle muhalefet etmiş ve "o benim için bir şereftir" demişti. Emekli olduğu zaman, emekli Sandığı'na yazılan sicil özetinde de "Turancılık Davası'nda tutuklanmıştır" gibi ifadenin yer aldığını hatırlamaktayım.

⁵ Günay Tümer, "Hocamız Hikmet Tanyu", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi: 5. ss. 5-10.

uyguladığını, ancak araştırma ve incelemelerinde içeriğin yönetime ağır bastığını görebiliriz.

Prof. Dr. Hikmet Tanyu, Türk Milletinin yetiştirdiği değerlerden biridir. O, kimseden bir şey talep etmemiş, hiç kimsenin hatırı için de doğru bildiklerinden taviz vermemiş: 50 yıllık hizmet hayatını hep alınının teri ve hakkı ile elde etmiştir. 70'i aşkın yaşına rağmen, ülküsünden, azminden ve çalışma şevkinden bir şey kaybetmemiştir. Emekli olduktan sonra, kitapları kapatıp bir köşeye çekilmemiş; her güne, yeni bir şevk ve azimle başlamıştır.

Hikmet Tanyu, Türkiye'de Dinler Tarihi sahasında doktora yapan ilk akademisyendir. Dinler Tarihi'nin ilmî esaslara uygun gerçek ve saygın bir bilim dalı haline gelmesinde emeği büyüktür. O, Batı'da yapılmış çalışmaların çoğunda görülen dinin menşei belli nazariyelere dayandırma şartlanmışlığına Dinler Tarihini sadece bir din bilimi olarak değil aynı zamanda Türk ve İslam dünyasını birleştirici özellikleri ortaya çıkarma noktasında bir araç olarak gördüğü, tez olarak verdiği konulardan daha iyi anlaşılmaktadır. Onun seçtiği ya da seçtirdiği konular genellikle Türk tarihi ya da Anadolu'muzun geçmiş tarihi ile ilgilidir.

C. ESERLERİ:

Hikmet Tanyu'nun eserlerini üç başlık altında toplamak mümkündür:

1- Dinler Tarihi ile ilgili Kitapları:

-- Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1967.

-- Türklerde Taşla İlgili İnançlar, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968, (2. Basım), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

-- Dinler Tarihi Araştırmaları, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1973.

-- Yehova Şahitleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1973, (2. Basım), Ankara 1980.

-- Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler, Bilge Yayınları, 1976, 2 Cilt, (Genişletilmiş 2. Basım), Bilge Yayınları, İstanbul 1979.

-- Türklerin Dini Tarihçesi, Türk Kültürü Yayınları, İstanbul 1987.

- İslamıktan Önce Türkler'de Tek Tanrı İnancı, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1980, (2. Basım), Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1986.
- Nuh'un Gemisi (Ağrı Dağı) Ermeniler, Bütün Olayların İç Yüzü, Burak Yayınevi, İstanbul, 1989.
- İslâm Dini'nin Düşmanları ve Allah'a İnananlar, Burak Yayınevi, İstanbul 1989.

2. Türk Tarihi ve Kültürü İle İlgili Kitapları

- Türkçülük ve Gerçek Demokrasi, İstanbul 1945.
- Türk Gençliğinin Kükreyişi (Türk Milliyetçiliğinin Davası ve Hedefleri, Komünist ve Komünistlerin Tahlil ve Tenkidi), Ankara 1947.
- Türkçülüğün Davası ve Türkiye'de İşkenceler, Kayseri 1950.
- Ziya Gökalp ve Yeni Türkiye'nin Hedefleri, Ankara 1956.
- Niçin Komünist Oluyorlar, Ankara 1958.
- Atatürk ve Türk Milliyetçiliği, (Orkun Yayınları), İstanbul 1961.
- Ziya Gökalp ve Türk Milliyetçiliği, (Toprak Yayınları), İstanbul, 1962. Yeni baskısı Nisan 2006,
- Tevfik Fikret ve Din, Anda Yay., İstanbul 1972.
- Ziya Gökalp, Kızıl Elma, (Hazırlayan: Hikmet Tanyu), Kültür Bakanlığı yay. Ankara 1976.
- Türkçemiz, 3 cilt, (H. Fethi gözler ile birlikte yazmıştır ve Ortaokullarda resmi ders kitabıdır), (14 Basım), İstanbul 1976.
- Ziya Gökalp Kronolojisi, Kültür Bak. Yay. Ankara 1981.

3- Şiir Kitapları:

- Cihan İçinde Bir Cihan, Cenk Yayınları 1980.
- Atatürk İçin Şiirler, Özleyiş Yayınları, Ankara 1981.
- İnsan ve Dünya, Emel Yayınları, Ankara 1978.

D. ÖĞRENCİLERİNE YAPTIRDIĞI BAZI ÇALIŞMALAR:

1. Bilim dünyasına mal olmuş Müslüman dinler tarihçileri üzerine yaptırdığı çalışmalar: Günay Tümer⁶'in "Biruniye Göre Dinler ve İslam Dini", Ö.Faruk Harman'ın, "Dinler Tarihi Açısından Şehristani ve el-Milel ve'n-Nihal" isimli doktora tezleri.

2. Türkiye'de en büyük tehdit unsuru olmaya aday gözükten İslam dışı cemaatler üzerine yapılan araştırmalar: Süreyya Şahin'in "Fener Patrikhanesi ve Türkiye", Abdurrahman Küçük'ün " Sabatay Sevi ve Cemaatı Üzerine Bir Araştırma" isimli doktora tezleri.

3. Müslüman olmayan Türk kavimlerinin dinleriyle ilgili çalışmalar :Şaban Kuzgun'un " Hazar ve Karay Türkleri: Türklerde Yahudilik ve Doğu Avrupa Yahudilerinin Menşei Meselesi", Harun Güngör'ün "Gagavuzların Dinî İnanışları Üzerine Bir Araştırma" isimli doktora tezleri.

4. Karşılaştırmalı fenomen çalışmaları: Mehmet Aydın'ın "İlahi Dinlerde Şeytan", Osman Cilacı'nın "İlahi Dinlerde Dua" isimli doktora tezleriyle Günay Tümer'in "Hıristiyan ve İslam Dinlerinde Meryem" isimli doçentlik tezi bu alanda yapılan çalışmalara örnektir.

5. Eski Türk Dini ile ilgili çalışmalar: M. Turan Özdemir'in "Eski Türklerde Şamanlıkla İlgili İnançlar Üzerine İncelemeler" isimli doktora tezi .

6. Dinin menşei ile ilgili teoriler üzerine çalışmalar: Ali Galip Erdican'ın "Totemizmin Mahiyeti Üzerine Bir Araştırma" isimli doktora tezi .

7. Budizm üzerine yapılan Cenap Yakar'ın " Pali Kaynaklarına Göre Budizm" isimli doktora tezi.

E. ESERLERİNİN MUHTEVASI

Batı'da Dinler Tarihi ile ilgili çalışmalar 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlamış 20. yüzyılın ilk yarısında bu yöndeki çalışmalar zirve noktasına ulaşmıştır. Ülkemizde ise 20. yüzyılın

⁶ Günay Tümer: 22 Ağustos 1995 de elim bir trafik kazası sonucu kendisini kaybettiğimiz, kendisinin lisans düzeyinde öğrencisi olduğum Sayın Hocam Günay Tümer Dinler Tarihine büyük katkılarda bulunmuştur. Hikmet Tanyu'dan sonra Dinler Tarihinde ikinci doktora yapan akademisyendir. Karşılaştırmalı Dinler Tarihi alanında "Biruni'ye göre Dinler ve İslam Dini" isimli çalışması, Dinler Tarihi alanında da A.Küçük ile birlikte hazırladıkları Dinler Tarihi Kitabı (Ocak Yayınları) ve Yeni Dini Akımlar konusunda da Yeni Dökümanlar Işığında Yehova Şahitleri (Diyanet Yayınları) önemlidir. Bunun yanında ilmi birçok makaleleri ve Ansiklopedi maddeleri bulunmaktadır. Ruhu Şad Olsun!

başında Daru'l-Fünun'da Dinler Tarihi Dersi verilmeye başlanmış, 1949'dan itibaren Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Annemarie Schimmel ile Dinler Tarihi geleneği oluşmuş ve daha sonra onun öğrencisi Hikmet Tanyu ile devam etmiştir.⁷ Schimmel'in ülkesine dönmesinden sonra Tanyu Türkiye'de akademik kariyere sahip ilk Dinler Tarihi profesörü olmuştur.

Türkiye'de akademik anlamda Dinler Tarihi ve Türk Dini Tarihi araştırmalarını başlatan ve bu alanda doktora yapan ilk bilim adamı Hikmet Tanyu yaptığı çalışmalarla özellikle 1960'tan sonra Dinler Tarihi'ne yeni bir bakış açısı getirmiş; vefatının ardından Günay Tümer, Şaban Kuzgun, Harun Güngör, Abdurrahman Küçük ve Mehmet Aydın gibi kendisinin yetiştirdiği aynı ekolü devam ettiren birçok öğrencisi bugün Dinler Tarihi'nde önemli mevkilere gelmiştir.⁸

1918 Ankara doğumlu olup Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'nden mezun olan Hikmet Tanyu değişik okullarda öğretmenlik yaptıktan sonra Türk Tarihine yakın ilgisi ve milliyetçi düşünceye eğilimi dolayısıyla Dinler Tarihi alanında çalışmaya karar verdi. Dünyaca tanınmış Dinler Tarihçilerinden olan Annemarie Schimmel Hanımefendinin öğrencisi olarak *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri* adlı çalışmasıyla doktorasını aldıktan sonra çalışmalarını yapmak üzere Almanya, İsrail ve daha sonra İngiltere ve Fransa'ya gönderildi.⁹ Hikmet Tanyu İngilizce, Almanca ve İbranice biliyordu.¹⁰

Türkler'de Taşla İlgili İnançlar (1966) isimli çalışma Tanyu'nun doçentlik tezidir. Kitapta yazısız toplumlarda ve günümüzde yaşayan dinlerde Tanrı ile insan arasında aracı olarak kabul edilen büyük kayalar ve taşlarla ilgili inançları anlattıktan sonra, büyük dinlerden Yahudilik ve Hıristiyanlıkta var olan taş inancı ile ilgili bilgiler vermektedir. Sonraki bölümde ise Türk efsane ve destanlarının sağladığı malzemenen de yararlanarak Türkler'de taşlarla ilgili inançlar üzerinde durmakta ve son bölümde ise 44 ildeki taş inancını tahlil ederek günümüz Türkiyesinde kutsal sayılan taşlardan bahsetmekte ve taşla ilgili inanışların Asya'dan Avrupa'ya çok geniş bir alanda varlık

⁷ Mehmet Aydın, "Türkiye'de Dinler Tarihi Çalışmaları Ve Prof. Hikmet Tanyu"; Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi: 5. ss. 17-18.

⁸ Sami Kılıç, (1996). "Hikmet Tanyu'nun Hayatı ve Eserleri"; Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi: 1. s. 225, 240; Sami Kılıç, (1997) "Prof. Dr. Hikmet Tanyu'nun Türkiye'deki Dinler Tarihi ve Türk Dini Tarihi Çalışmalarına Katkıları"; Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi: 2. ss. 89-102.

⁹ Kılıç, agm. (1996); ss. 225-228.

¹⁰ Hikmet Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler* (II cilt). İstanbul, 1979; s.5-6.

gösteren yaygın bir inanç olduğu sonucuna varmaktadır. Bu kitabın ardından da Tanyu'nun iki bölümden oluşan ve ağırlığını Türkler'de dağla ilgili inançların teşkil ettiği *Dinler Tarihi Araştırmaları* kitabı yayınlanmıştır.¹¹

Dinler Tarihi alanında yıllarca ders veren ve bu alanda Anabilim Dalı Başkanlığına kadar yükselen Hikmet Tanyu'nun *Yehova Şahitleri* (1973) adlı kitabı ise profesörlük tezidir. Konuyu grubun Türkiye'de yayılma tehlikesi açısından incelemiştir. Çalışma çeşitli dergi, gazete ve belgeleri de kaynak olarak Yehova Şahitleri'nin kökeni, tarihçesi, inanç esasları, kurdukları örgütler, yaptıkları yayınlar, Türkiye'deki faaliyetleri, amaçları anlatan ve bu yönde alınması gerekli görülen tedbirlerden bahseden bir içeriğe sahiptir.¹²

Tanyu Yehova Şahitleri'nden sonra 1976'da genel olarak Yahudiliği ve Yahudiğin Türklerle ilişkilerini birçok yönden, ayrıntılı olarak kronolojik bir şekilde incelediği, ansiklopedik kitabı olan iki ciltlik *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*'i (1976) yayınladı. Üç ana bölümden oluşan çalışmanın ilk iki bölümü birinci ciltte yer alıyor. Bu ciltte Yahudi tarihinin verildiği ilk bölümden¹³ sonra ikinci bölümde kronolojik olarak Yahudilerin binlerce yıllık tarihi ve dini, Yahudi inanç esasları, ibadetleri, mezhepleri, kutsal kitapları ve bunlar üzerindeki tartışmalar; Siyonizm, Siyonist Yahudilerin etki ve nüfuzlarını arttırma faaliyetleri, bunların İsrail Devletiyle olan bağları; Masonluk tarihi, sembolleri, törenleri, kaynağı, konuyla ilgili tartışmalar; bazı Yahudi örgütleri, Dönmeler ve tabii ki bütün bunların Türkiye ve Türklerle alakalı amaç ve planları, bu yöndeki çalışmalarıyla beraber genişçe anlatılıyor.¹⁴ Ayrıca kitabın esas konusu olan Yahudi-Türk münasebetleri içinde Hazar Türklerinin Yahudiliği meselesini de Tanyu, *Türklerin Dini Tarihi* adlı kitabında savunduğu teze paralel işliyor.¹⁵

Son bölümün yer aldığı II. ciltte ise I. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'yi paylaşmak isteyen ülkelerle Yahudiler ve Masonların işbirliği içinde olduğunu ifade ediyor; İsrail Devleti'ni kurma gayesiyle Yahudilerin Filistin'de yürüttüğü dini faaliyetler ve bu yönde ABD ile yakın ilişkide olduğunu; Yahudilik, Siyonizm, Masonluk ve Komünizmin dünyanın her yerinde dirsek teması içinde olduğunu

¹¹ Kılıç, agm.(1996);s.229.

¹² Kılıç, agm. (1997); s.94.

¹³ Hikmet Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, Bilge Yayınları, 1976, 2Cilt; 15-251.

¹⁴ Tanyu, age. 27-326.

¹⁵ Tanyu, age. 89-123.

savunuyor ve bağımsız, demokratik, milliyetçi, güçlü ve mutlu bir Türkiye için gerekli şeyler konusunda önerilerle bitiriyor.¹⁶ Kitap Yahudilerin, Yahudi kökenli ya da İslam dışı din ve ideolojilerle bağlantılı olduğu ifade edilen yukarıdaki grupların, oluşumların faaliyetlerini biraz da hikayeci ve heyecan verici bir üslup içinde aktüel bilgilerle, dinin de yer aldığı milli kültür bütünlüğünü zedeleyici yönlerine devamlı dikkat çekmeye çabalayan bir tarzda yapılmış bir çalışmanın ürünüdür. Doktorayla beraber araştırmalarını Türk Dini Tarihi'ne yönlendirmiş olan Tanyu 1978'de *Türklerin Dini Tarihi ve İslamlık'tan Önce Türkler'de Tek Tanrı İnancı* isimli önemli çalışmalarını yayınladı. Her iki eserinde de o zamana kadar Türk Dini Tarihi ile ilgili yapılan çalışmaların bilgi eksikliği, kaynak yetersizliği ve değerlendirmede acelecilik nedeniyle yanlış sonuçlara vardığını savunmuş; konuyla ilgili yeni ve etkili bir bakış açısı getirmiştir. Tanyu, Türk dini tarihi alanında inceleme yapılırken mitoloji, efsaneler, menkıbeler, masallar ve halk geleneklerinin ayrı ayrı incelenmesi; Dinler Tarihi, Din Fenomenolojisi ve İslam Dini ile İslam Tarihinin iyi bilinmesi gerektiğini, ayrıca Türk Tarihinin de etraflıca bilinerek mukayeseli değerlendirmelerin yapılması gerektiğini söylemiştir. Bu önemli eserleriyle ilk defa Tanyu, İslamdan önceki Türkler'in Hanif inancında olduğu fikrini ortaya atmış ve bu yönde bir gelenek oluşturmuştur.¹⁷

Dört bölümden oluşan Türklerin Dini Tarihi'nde konuyla ilgili araştırmaların ciddi ve kapsayıcı olmamasının birtakım yanlış yorumlar ve genellemelere götürdüğünü, bunda Aydınlanma sonrası Avrupa'da birden büyüyen maddecilik ve tabiatçılık yanında 20. yy.da gelişen ve her dini olayı totemle, fetişle, Şamanlıkla açıklama gayretlerinin payı olduğu; din konusu ve kaynaklarıyla ilgili bu tavrın Türkiye'ye de geçtiği ve Türk Dini Tarihi üzerindeki çalışmaları şekillendirdiğini savunuyor. Tanyu kitabında eski Türklerin dinini Samanlık ya da totemizm şeklinde görmenin yanlış olduğunu ileri sürerek,¹⁸ ona sadece Tek tanrı/Gök Tanrı Dini denileceği, yani bir bakıma eski Türklerin Hanifler gibi bir inanç içinde oldukları tezini ortaya atmıştır. Sadece eski Türklerde değil, dünyanın birçok yerinde büyüsel birtakım pratiklerden ibaret olan Şamanizm'in bir din olmadığını söyleyen Tanyu, bu açıdan Abdulkadir İnan ve Ziya Gökalp'i eleştirmiştir. Gök Tanrı inancına sahip eski Türklerde bazı fetişler ve kutsal sayılan ruhları diğer dinler ve İslamiyet'in de benzer taraflarıyla karşılaştırarak

¹⁶ Tanyu, age. 600-1288.

¹⁷ Aydın, agm. ss. 17-19

¹⁸ Hikmet Tanyu, *Türklerin Dini Tarihçesi*, Türk Kültürü Yayınları, İstanbul 1987: 7-9.

makulleştirmeye; bunların aslında putlara ya da ruhlara tapma olmadığını ifade etmeye çalışıyor.¹⁹ Tanyu, kitapta Hazar Türkleri ve Yahudilik üzerinde de etraflıca duruyor. Hazar Türklerinin kalıntıları olan Karailer'in bir Yahudi Mezhebi olmadığını Karaim ve Ortodoks Yahudiliği arasındaki farkları belirterek göstermeye çalışıyor.²⁰ Ayrıca Hıristiyan Türkler olan Gagavuzlar ve onların Hıristiyanlıktan ayrılan tarafları üzerinde de duruyor ve Türkler arasına sızmaya çalışan bütün dinlerin fazla yayılmadan yöneticiler ve halkın işbirliğiyle reddedildiğini ve ana kitlenin Müslüman olduğunu belirtiyor.²¹

Daha sonra Yahudilik, Hıristiyanlık, Maniheizm, Budizm, Zerdüştilik dinlerinin aksine İslamiyet'in, dinleri aslında "hanif" bir yapıya sahip Türkler arasında çok çabuk yayıldığını ifade ediyor ve bunun nedenleri üzerinde duruyor. Türklerin tek tanrı inancını hangi dine girerlerse girsinler korudukları, buna rağmen Türklüklerinden bazı şeyler yitirdiklerini, İslam'dan sonra kabul ettikleri dinleri ise İslami esaslarla bütünleştirdiklerini geniş bilgiler vererek anlatıyor. Ayrıca Tanyu Türklerin İslamiyet'i benimsemesini hem Türkler hem de İslamiyet açısından bir dönüm noktası olarak görüyor. Bununla beraber İslam'ın ilk önce Araplar arasında yayıldığını ancak onu yaşatanın ahlaki ve kültürel yapıları zaten üst düzeyde olan Türkler olduğunu söylüyor.²²

Son bölümde ise Din ve Medeniyet ilişkisi altında İslam'ın ilme ve çalışmaya teşvik etmesine rağmen Müslümanların bunu ihmal ettikleri için bugün yüksek bir seviyede olmadıkları konusu üzerinde duruyor. Ayrıca milli birlik meselesine de değinerek İslamiyet'in milli kültür ve dilleri koruyan milliyetçiliğe asla karşı olmadığını, bunun ayet ve hadislerle de sabit olduğunu savunuyor. Ardından Türkiye'nin nasıl bir doğrultuda yüksek bir medeniyet seviyesine doğru inanç ve huzur içinde ilerleyeceğini maddeler halinde sıralıyor ve azınlıklarla Karaim Mezhebi mensupları arasında İslamiyet'i yaymak için yapılması gerekenlerden bahsederek bitiriyor.²³

Hikmet Tanyu'nun milli hassasiyetini en iyi yansıtan eseri ise *Nuh'un Gemisi (Ağrı Dağı) Ermeniler, Bütün Olayların İçyüzü* (1989) isimli eseridir. Bu çalışmasında çok ayrıntılı bir şekilde aktüel bilgi kaynaklarını da kullanarak Ermenilerin Türk-İslam âlemine karşı

¹⁹ Tanyu, age. 7-12.

²⁰ Tanyu, age. 33-82.

²¹ Tanyu, age. 85-107.

²² Tanyu, age. 108-128.

²³ Tanyu, age. 130-139.

tutumlarının diğer Hıristiyan'larla işbirliği içinde bir düşmanlık ekseninde geliştiğini savunuyor.

Aynı yıl yazdığı *İslam Dini'nin Düşmanları ve Allah'a İnanmayanlar* (1989) isimli eseri de Dinler Tarihi ile ilgili bir diğer eseri olup bu alanda üç yüzden fazla makale yazmış, birçok ansiklopedi maddesi hazırlamıştır.²⁴

Milli kültüre yakın ilgisi olan Hikmet Tanyu milli değerlerle dini değerlerin bir arada yürütülmesi gerektiğine inanmıştır. O hem kendi çalışmalarında hem de yönlendirdiği araştırmalarda bu çalışmaların milli ve manevi değerlere Türk kültür ve tarihi'ne katkıda bulunmasına özen göstermiştir. Yazılarında, konferanslarında ve sohbetlerinde devamlı aktüel dünya ve ülke meseleleri üzerinde durmuş; vefatının ardından bu tarzı devam ettirecek bir Dinler tarihi geleneği çoktan oluşmuştur.²⁵

²⁴ Kılıç, agm. (1996), 235-239.

²⁵ Tümer, agm. Dinler Tarihi Araştırmaları- Sempozyum-1994, 8-9; Küçük, agm. Dinler Tarihi Araştırmaları- Sempozyum-1994, 26.